

۲۴۸۷۵

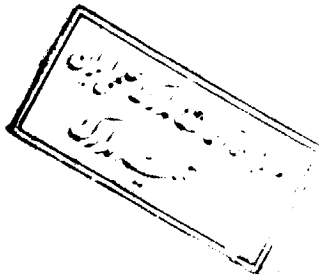
دانشگاه فردوسی مشهد
کتابخانه مرکزی
کتابخانه تخصصی
کتابخانه دیجیتال
کتابخانه صوتی و تصویری
کتابخانه مجازی

دانشگاه فردوسی مشهد

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی

۱۳۷۸ / ۴ / ۲۰

رساله پایان نامه کارشناسی ارشد تاریخ

موضوع:

ایران در آستانه یورش مغولان

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر ابوالفضل نبئی

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر شیرین بیانی

نویسنده:

محسن جعفری مذہب

۲۴۸۷۵

1838/2

تقدیم به همسر
که بدون همراهی او این رساله به پایان نمی آمد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	پیشگفتار
۱۴	نقد و بررسی منابع بخش اول:
۱۸	فصل اول : آسیای شرقی در آغاز سده هفتم هجری
۱۸	۱. چین و حکومت‌های آن
۱۹	الف . پادشاهی ختائی (لیا شو)
۲۴	ب . پادشاهی سونگ
۲۱	ج . پادشاهی کین
۲۶	د . پادشاهی تنگوت (سی‌هسیا)
۲۶	ه . پادشاهی ویغور
۲۹	۲. مغولستان و قبایل آن
۳۱	الف . کراثیتها
۳۲	ب . نایمانها
۳۳	ج . تاتارها
۳۴	د . مرکیتها
۳۴	ه . مغولها
	۳. چنگیزخان
۳۵	الف. زندگینامه
۳۹	ب . فتوحات
۴۱	پاورقی‌های فصل یکم

صفحه	عنوان
۵۲	فصل دوم: ترکستان در آغاز سده هفتم هجری
۵۳	۱. قراخانیان
۶۳	۲. کوچک خان نایمان
۶۴	۳. قراخانیان
۶۸	پاورقی‌های فصل دوم
۷۶	فصل سوم: جهان اسلام در آغاز سده هفتم هجری
۷۶	۱. خلافت عباسی
۷۸	۲. ایوبیان
۸۰	۳. صلیبیان
۸۱	۴. سلاجقه روم
۸۳	۵. سلاجقه عراق
۸۵	۶. اتابکان آذربایجان
۸۷	۷. مملوکان عراق عجم
۹۰	۸. علویان همدان
۹۲	۹. اتابکان فارس
۹۴	۱۰. اتابکان یزد
۹۵	۱۱. اتابکان شیانکاره
۹۶	۱۲. اتابکان لر بزرگ
۹۶	۱۳. اتابکان لر کوچک
۹۷	۱۴. اسماعیلیان الموت
۹۹	۱۵. غوریان
۱۰۱	۱۶. خوارزمشاهیان
۱۰۴	پاورقی‌های فصل سوم

بخش دوم

۱۱۷	فصل یکم: روابط خوارزمشاهیان و خلافت عباسی
۱۱۷	دشمنی خلیفه با سلطان سلجوقی
۱۱۸	رقابت خلافت و خوارزمشاهیان در عراق عجم

صفحه	عنوان
۱۱۹	تحریک غوریان علیه خوارزمشاهیان توسط خلیفه
۱۲۰	تقاضای مقام سلطنت در بغداد
۱۲۱	حمله خوارزمشاه به بغداد
۱۲۱	علاء الملک ترمذی
۱۲۴	تحریک قراختایان علیه خوارزمشاهیان توسط خلیفه
۱۲۵	تحریک کوچک خان علیه خوارزمشاهیان توسط خلیفه
۱۲۶	تحریک چنگیزخان علیه خوارزمشاهیان توسط خلیفه
۱۲۷	پاورقی‌های فصل یکم بخش دوم
۱۳۰	فصل دوم: روابط خوارزمشاهیان و قراختایان
۱۳۰	شایعه دعوت اتساز قراختایان علیه سلطان سنجر
۱۳۱	باج دادن ایل ارسلان به قراختایان
۱۳۲	حملات ختایان به خوارزم
۱۳۲	یاری خواستن سلطان تکش از ختایان
۱۳۳	یاری خواستن سلطان شاه از ختایان
۱۳۷	وصیت تکش و افسانه سدختاشی
۱۳۸	یاری خواستن سلطان محمد از ختایان
۱۳۹	خوارزمشاه بدنبال راهبانی از تسلط ختایان
۱۴۳	یورش خوارزمشاه به ماوراءالنهر
۱۴۴	جنگ خوارزمشاه و ختایان
۱۴۷	روابط خوارزمشاه و کوچک خان نایمان
۱۴۹	پاورقی‌های فصل دوم بخش دوم
۱۵۴	فصل سوم: روابط خوارزمشاهیان و مغولان
۱۵۴	بازرگانان مسلمان در خدمت مغولان
۱۵۵	آرزوی فتح چین از سوی خوارزمشاه

۱۵۶	سفارت بهاء الدین رازی
۱۵۷	پیام صلح چنگیزخان
۱۵۸	سفارت محمودخوارزمی
۱۶۰	فعالیت‌های جاسوسی زهردوسو
۱۶۱	شایعه حمله مغولان
۱۶۲	نبردنا خواسته سلطان محمدوجوجی خان
۱۶۳	کاروان مسلمانان به نزد چنگیزخان
۱۶۴	کاروان مغولان به سرزمینهای اسلامی
۱۶۵	قتل تجار مغولی
۱۶۷	سفارت ابن کوچ بغرا
۱۶۸	یورش مغولان به ایران
۱۶۹	پاورقی‌های فصل سوم بخش دوم
۱۷۳	فصل چهارم: روابط خلافت عباسی و مغولان
۱۷۳	ابن شیروگزارش او
۱۷۷	اتهام نامه نگاری با مغولان
۱۸۳	راههای امکان انتشارنامه
۱۸۵	ابن شیرو یورش مغولان
۱۸۹	ابن شیروسلطان محمد
۱۹۲	یافته شدن متن نامه
۱۹۴	نظر محققین معاصر
۲۰۵	پاورقی‌های فصل چهارم بخش دوم

صفحه	عنوان
۲۱۶	فصل پنجم: زمین‌های همکاری شیعیان نومنولان
۲۱۷	تشیع در ایران قرن ششم و هفتم
۲۲۳	روایات همکاری شیعیان نومنولان
۲۲۸	دلایل زمین‌های عرضه شده
۲۳۵	اصول عقاید شیعیان
۲۳۶	علائم ظهور مهدی
۲۴۰	رضی الدین حلی و اعتقادات او
۲۴۶	بررسی روابط چهارگانه
۲۵۰	پاورقی‌های فصل پنجم بخش دوم
۲۶۰	نتیجه: زمین‌ها، انگیزه‌ها و علل یورش مغولان
۲۶۶	ضمیمه یک: سید علاء الملک ترمذی
۲۷۸	ضمیمه دو: محمودیلواج خوارزمی
۳۰۵	ضمیمه سه: نقشه‌ها
۳۶۸	فهرست منابع و مآخذ

بناام خدا

مقدمه:

رساله حاضرکه تحت عنوان " ایران در آستانه یورش مغولان " تقدیم می گردد در باره یکی از مهمترین حوادث وارده بر ایران و جهان اسلام که به حق نقطه عطفی است ، بحث می کند .

حدود ۸۰۰ سال از یورش مغولان به سرزمینهای اسلامی می گذرد . وقایع پیش و بعد از این حادثه ثبت و توسط محققین مورد تحلیل قرار گرفته است . اوضاع ایران پیش از یورش مغولان با توجه به حکومت خوارزمشاهیان مورد توجه قرار گرفته است . اما آنچه در این رساله ارائه می گردد حین حوادث ۲۵ ساله پیش از یورش مغولان است که تحرکات سیاسی و اجتماعی بسیاری در جامعه ایران انجام گرفته بود . بارتولد در کتاب " ترکستان تا زمان یورش مغولان " همین موضوع را ، اما در ترکستان مورد بحث قرار داده بود که الحق در نوع خود بی نظیر است .

رساله حاضر دو بخش دارد: ✓ ✓

بخش اول که مدخلی است بر بخش دوم ، اوضاع آسیای شرقی ، آسیای

مرکزی و ترکستان ، و جهان اسلام را در بر می گیرد که شاید حاوی مواد چندانی

تازه‌ای نباشد (که البته هست) . . . بخش دوم ~~که~~ به بررسی روابط موجود

در این دوره می‌پردازد ~~از~~ نکات تازه‌خالی نیست و حتی به ادعای این نگارنده

شامل چند بحث جالب و جدید است که در منابع و تحقیقات فارسی بدانها توجه

نشده است . " مشک آن است که خود ببویدنه که عطار بگوید "

از بذل توجه و اعتماد و راهنمایی استادم آقای دکتر نبی بیستار

سپاسگزارم و نیز از راهنمایی‌ها و دلسوزی‌های دیگر استادم سرکار خانم دکتر

شیرین بیانی که در زمان تکمیل رساله در تهران همواره مشوق و مویدم بوده

و از ارائه هرگونه راهنمایی خودداری نفرموده‌اند .

از همسرم نیز سپاسگزارم که مرابه اتمام این رساله نه تنها تشویق

بلکه وادار نموده است .

پیشگفتار:

هشتمسال پیش ، ایران مورد یورش مغولان قرار گرفت و دیری نپائید که سراسر آن به اشغال آنان درآمد. بررسی این واقعه مهم ، که به حـسـق نقطه عطفی در تاریخ کشور بود نیا زجـدی جامعـه علمی ماست .

گفتگو از اهمیت این بررسی خالی از ضرورت می نماید. اما به ضرورت اتمام این رساله ، از اهمیت موضوع مورد بررسی سخن می گوئیم . گفتیم که یورش مغولان به ایران نقطه عطفی در تاریخ ایران (و نیز تاریخ سرزمینهای اسلامی) بود. درست است که ایران پیش از این نیز ، موردتهاجم اقوام بیابانگرد آسیای میانه قرار گرفته بود و از اواسط قرن چهارم هجری / دهم میلادی شاهد به قدرت رسیدن ترکان و ترکمانان بود اما ، آن مهاجمان تغییراتی چندانی در نظام دینی ، اداری ، سیاسی و فرهنگی ایران نداده بودند بلکه برعکس ، خود در نظام ایرانی مستحیل شدند لباس ایرانی پوشیدند و بزبان ایرانی سخن گفتند و بالاخره ایرانی شدند هر چند هنوز تنگ چشم و درشت خو بودند. اما مهاجمین جدیداً بتدا به قصد ازین کندن نظام ایرانی به ایران وارد شدند و بعدن نظامات غیر ایرانی را وارد ایران کردند هر چند سرانجام باز هم ایرانی سربلند کردند و مغولان را وادار به تسلیم در مقابل فرهنگ ایرانی نمودند.

سقوط خلافت عباسیان که مهم ترین رکن زندگی سیاسی و اجتماعی — دینی مسلمانان بود، اولین تغییر عمده این یورش بود. مهاجمین پیشین از ابتدا بنام خلیفه شمشیر کشیدند و مخالفان را سرکوب کردند و حتی خلیفه را و دارالخلافت را از چنگ دشمنانش رها نکردند. به حمایت زبانی خلیفه از خود که در خطبه نماز جمعه خوانده می شد قانع بودند و بلکه سهم او را از مالیت و غنائم جنگی به تمامه می پرداختند. البته بودم وارد ناداری که سلاطین دست تعرض بنا موسی خلافت دراز کردند ما نند یورش سلطان مسعود سلجوقی — بغداد و عزل خلیفه راشد، و قصد عزل خلیفه ناصراز سوی سلطان محمد خوارزمشاه اما این موارد بسیار نادر بود. برچیدن دستگاه خلافت از بغداد و قتل خلیفه آخرین عباسی به خوارزمشاه بزرگترین ضربه دینی به جهان اسلام (سنی مذهب) بود. خلفای دست نشانده مالیک در مصر، هرگز وجه دینی و مرکزیت عباسی بغداد را کسب نکردند.

سقوط حکومت اسماعیلیه که در زمانی حدود ۱۲۰ سال مهمترین کانون مخالفت با دستگاه محافظه کار خلافت و سلطنت بود نیز از نتایج مهم یورش مغولان بود. وجود این کانون، همواره سلاطین و امرای ترک را از افراط در ظلم به مردم ایران باز می داشت و ترس از دشمنان، هر قدر تمذاری را به دقت در اعمال خود و می داشت. از علاقه مردم ایران به اسماعیلیه اطلاع

نداریم امامی دانیم که در مناطق مجروم مرکزی ایران مردم از داعییان

× اسما عیلی حمایت می کردند. شاید غیر از مردم قزوین، مردم هیچ منطقه

شهری ایرانی، غیرت جنگیدن با اسما عیلیان را نداشت و البته مورد تعرض

اسما عیلیان نیز قرار نگرفت و عاقبت دعوت از مغولان برای برکندن ریشه

× اسما عیلیان نیز، توسط عالمی قزوینی صورت گرفت.

سقوط دورکن اساسی مذهبی (خلافت عباسی و اسما عیلیه) فرصتی بدست

گروه سوم مذهبی ایران (شیعیان) داد تا از ما من تقیه بدر آید و سهم غضب شده

خود را طلب نماید. و بی جهت نیست که درنا بودی دو کانون مذهبی ایران پیش

× از یورش مغولان، نقش فعال شیعیان رخ می نماید. به این مورد در متن

رساله به تفصیل پرداخته ایم.

بهم خوردن نظام اجتماعی ایران نیز از جنبه های مهم این یورش بود.

درست است که نظام شبانی و ایلی ترکان در قرون پیشین، در رقابت با نظام

شهری ایرانی پیروز شده بود اما نظام جدید مغولی حاضر به هم زیستی با نظام

کهن ایرانی نشد و تضاد موجود بین دو نظام همواره برقرار بود تا وقتی که حکومت

مغولان بسر آمد. متاسفانه در متن رساله به این موضوع پرداخته نخواهد شد

زیرا خارج از آن است.

ورود آداب و رسوم اداری و اقتصادی چینی نیز از جنبه‌های مهم ایسین

یورش بود. از آنجا که چین زودتر از ایران تسلط مغولان را پذیرفت و به داخل چین

آن راه یافت، و نیز مرکزیت مغولان در چین قرار داشت، مشاوران چینی

تا شيرفروانی در تصمیم‌گیری‌های خانان مغول داشتند و این تصمیمات گله

مستقیمان " و گاه غیرمستقیم بر زندگی ایرانیان اثر می‌گذاشت. در

ورود ایران در سیاست اروپائیان که مشغول نبرد با مسلمانان بر سر

ارض مقدس بودند نیز حائز اهمیت است. اروپائیان که ابتدا مستقیمان " با

مسلمانان جنگیدند و جنگهای صلیبی پراه انداختند همانکه از پس مسلمانان

برنیا مدند بفریافتن متحدینی بر علیه مسلمانان افتادند. شایعه وجود

ملک یوحنا (پرسترن) و شاه‌داد و در جانب شرقی سرزمینهای اسلام، امیدی

در دل مسیحیان اروپایی زنده کرد و یورش مغولان به ایران (که البته مشخصات

ملک یوحنا و شاه‌داد را نداشتند) اروپائیان را به فکر اتحاد با آنان انداخت.

و ایران در نقشه‌های سیاسی آنروزها (اگر وجود داشت) ثبت و بنظر اهمیت

به آن نگریسته شد. ورود سفرای شاهان و پاپان اروپائی به ارودی مغولان

از همین زمان شروع شد و نقطه عطفی در سیاست خارجی و بین‌المللی شرقیان

گردید.

رشد تصوف و فرهنگ تصوف که مولود شرایط سخت بود از جنبه‌های آشکار این
 یورش است. دوری از سیاست و دنیا، و پناه بردن به ریاضت و قناعت،
 و دلخوش بودن به زندگانی آن جهانی، وجهه نظر تصوف بود و مغولان نیز از
 حمایت این تفکر خودداری نکردند. بوجد آمدن تکیه‌ها و خانقاه‌ها، بقاع
 و زوایا از نمودهای عینی این تفکر بود. این تفکر خود را در ادبیات و هنر این
 دوره به خوبی نشان می‌دهد که خارج از بحث این رساله می‌باشند.

عدم امنیت راه‌ها و شهرها و اقتصاد تجارت، رکود سنگینی را بر اقتصاد
 سرزمین ایران تحمیل کرد. راه بزرگ ابریشم که هر دوسرش (چین و ایران)
 به تصرف مغولان درآمده و وسط آن (ترکستان) نیز در اختیار مغولان بود
 بواسطه دشمنی این سه گروه از مغولان بایکدیگر، عملاً از استفاده خارج
 شد و اقتصاد شرق را فلج کرد. مصادر اموال تجار و بزرگان به بهانه‌های
 واهی، آنان را به محافظه کاری در تجارت، و پراکنده کردن ثروت خود
 برای درامان بودن از مصادر ناگهانی و ادا کرده بود. بسته شدن راه‌های
 زمینی، سبب باز شدن راه‌های دریائی جنوب شد و این نیز ضربه‌ای نهائی
 برای مرگ راه بزرگ ابریشم بود.